

TÜRKÇENİN SÖYLEYİŞ ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE

Ertuğrul Yaman

■ Söyleyiş ve Yazılış

Dille ilgili çalışmalar, çoğunlukla yazı dili verileri esas alınarak yapılmaktadır. Bunun açıklanabilir gerekçesi; yazı dilinin somut veriler sunması, görülebilir ve ölçülebilir olmasıdır. Oysa dilin söyleyiş ve yazılış olmak üzere iki farklı yönü vardır. Söyleyiş yönü, yazılıştan daha eski ve öncül olmasına karşın, yazılış gibi ölçünlü (standart) bir biçimi oluşturmak bir hayli zordur çünkü yazılış, daha geniş zamanda yapılan ve tekrar düzenlemesi mümkün olabilen bir eylemdir. Oysa söyleyiş, konuşma eylemi içinde geçen bireysel tercihlere dayalı ve büyük oranda kontrol dışı gerçekleşen bir işlemdir. Üstelik yazı dilinin ölçünü, yazım kuralları adı altında büyük oranda belirlenmiştir. Yazılış konusunda kuşkuya düşüldüğünde başvurulabilecek bir *Yazım Kılavuzu* da vardır. Söyleyiş için TDK'de konuya özgü bir kaynak henüz mevcut değildir. Bütün bu gerekçelerle dil araştırmacıları, söyleyiş konusunda çalışmaktan uzak durmaktadırlar. Hâlbuki yazı dili üzerindeki çalışmalar kadar, konuşma dilini ele alan çalışmalara da çok ihtiyaç vardır.

Dillerin ortaya çıkışı dikkate alınırca söyleyiş, yazılıştan daha eski ve önceldir. Kullanım sıklığı açısından konuya bakılacak olursa güncel kullanım sıklığında; yazılıştan veya yazımdan çok, söyleyiş ağırlıktadır. Durum böyle olmasına karşın, niçin dilin bu yönü üzerinde gereğince durulmamaktadır? Bu sorunun yanıtı da aslında kendi içinde gizlidir çünkü söyleyiş, yazılış kadar somut veriler sunmamaktadır. Bu durumun diğer bir ifadesi ise söyleyiş, görülebilir ve ölçülebilir değildir. Söyleyiş veya konuş-

ma dili ancak kulakla ilgili veriler sunabilmektedir. Kulakla ilgili duyuş ve algılayış da sorunludur. Nitekim duyuş ve algılayış, hem söyleyen hem de duyan açısından büyük oranda kişiseldir. Bu kişiselliği genelleştirip kurala dönüştürmek hiç de kolay ol(a)mamaktadır. Bütün bu gerekçelerle dil araştırmacıları soyuttan çok, somut verilerin arkasından koşmaktadırlar.

Adlandırma ve Terim Sorunu

Bütün bunların yanında söyleyiş alanıyla ilgili olarak bir kavram, terim ve sınırlandırma sorunu da vardır. Türkçenin söyleyişi ile ilgili olarak *telaffuz, söyleyiş, sesletim, söylem, diksiyon* terimleri çoğu kez birbirleri yerine, hepsi bir arada karışık olarak kullanılmaktadır. Bu kavram ve terimlerin sınırları tam olarak çizilebilmiş değildir. Biz, *söyleyiş* teriminin daha uygun olduğu kanısındayız. Nitekim *Türkçe Sözlük*'ün söyleyiş maddesinin ikinci anlamı şöyledir: “*dil. b.* Bir kelimenin ses, hece, ton ve vurgu bakımından söylenme biçimi, söyleniş, sesletim, telaffuz” (2010: *Türkçe Sözlük*: TDK, 11. Baskı). Ancak *Türkçe Sözlük*'te *telaffuz, söyleyiş, sesletim, söylem, diksiyon* terimlerinin hepsinin bir arada verilmesi yerine, her birinin sınırları çizilerek özel anlam alanlarına indirgenmesinde, birbirlerinden açık ve anlaşılır bir şekilde ayrıştırılarak tanımlanmasında büyük yarar vardır.

Söyleyiş Sorunları

Türkçenin söyleyişi ile ilgili olarak birçok sorun bulunmaktadır. Bu sorunlar, çoğu zaman göz ardı edilmiş olup söyleyiş konusu kişisel eğilimlere bırakılmıştır. Bu yaklaşım ise söyleyişte tutarsızlıklara yol açmıştır. Kişisel tercihler veya kitle etkileri, dilin söyleyişi ile ilgili karar ve kuralları tek başına belirleyemez. Bu noktada söyleyişin dayanağı olarak çok sağlam kaynak ve belirleyicilere ihtiyaç vardır. İşin özeti, söyleyiş konusunda -tıpkı yazımda olduğu gibi- üzerinde görüş birliğine varılmış bir ortak anlayış ve uygulama birlikteliğine gidilmesi gerekir.

Söyleyiş sorunlarını kalıcı ve sağlam olarak çözebilmek için Türkçenin ses, yapı ve anlam bilgisi göz önünde bulundurulmalıdır. Tam da bu noktada Türkçenin yazılışı ve okunuşu ile ilgili yaklaşımlar devreye girmektedir.

Türkçe, birçok dünya dilinden farklı olarak söyleyişi ve yazılışı birbirine oldukça yakın bir dildir. Burada temel soru şudur: Yazımda esas alınan kurallar, aynı zamanda söyleyişi de bağlayacak mıdır? Eğer bu yaklaşım temel olacaksa söyleyiş sorunları için bir dayanak bulunmuş olabilir. Eğer yukarıdaki soruya söyleyişin dayanağı yine söyleyiştir şeklinde bir yaklaşımla cevap aranacaksa o takdirde “Hangi söyleyiş?”, “Söyleyişte esas alınan kaynağımız nedir?” gibi yeni sorulara cevap bulmamız gerekir.

Türkçenin söylenişi konusunda genel kanı, yazı dilinden farklı olarak konuşma dilinin kendine özgü söyleyişe sahip olduğu yönündedir. Bu tezi ileri sürenler arasında da söyleyiş farklılıkları gözlenmektedir: Örneğin; *değil* sözcüğünün *değil, deyil, diyil, deel, deil, deal, diil, di (mi?)* gibi çok sayıda söyleyiş varyantı bulunmaktadır. Bir sözcüğün bu kadar farklı söyleyişinin bulunması doğal ve uygulanabilir değildir. Söyleyişte konuşma dili esas alınacaksa kimin, kimlerin, hangi kitlenin tercihleri belirleyici olacaktır? Eğer söyleyişin kaynağı konuşma dili olacaksa bunun da ölçülendirilmesi (standartlaştırılması) gerekir. Söyleyişteki bu tür sorunlara kalıcı çözümler aranacaksa konu üzerindeki tartışmalar sonucunda bir söyleyiş birliğine varılması ve elde edilecek sonuçların uygulamaya nasıl konulacağını da belirlenmesi gerekir.

Söyleyiş Ölçünü

Ölçülendirme konusu, bilimsel çalışmalar için vazgeçilmez bir dayanaktır. Dil çalışmalarında da özellikle söyleyiş araştırmalarında ölçülendirme, önemli bir konu ve sorun olarak önümüzde durmaktadır. Söyleyiş sorunlarının ölçülendirilmesinden önce, bu konuların dilcilerin yanı sıra radyo ve televizyon sunucuları, tiyatro sanatçıları, şair, yazar ve gazeteciler gibi paydaşların da katılacağı toplantı ve çalıştaylarda tartışılması gerekir. Söyleyiş konusunun da artık bir dayanağı ve ölçünü olmalıdır. Dildeki söyleyiş çeşitliliği kişiden kişiye değişmemelidir.

Söyleyiş konusu, doğası gereği ölçülenmesi güç olsa da söyleyiş sorunlarının önüne geçebilmek için, bu yönde bir başvuru kaynağına gereksinim vardır. Doğal olarak söyleniş konusunun muhatabı, Türk Dil Kurumudur. Nitekim TDK, söyleyişe ilgili olarak *Türkçe Sözlük*'te yer alan sözcüklerin seslendirilmesinden oluşan *Türkçe Sesli Sözlük*'ü hazırlatmış ve kendi ağ sayfasında kullanıcıların hizmetine sunmuştur. Bu çalışma, büyük bir ihtiyaca cevap vermekle birlikte, hem gözden geçirilip güncellenmesine ve özellikle -tıpkı *Yazım Kılavuzu* gibi- basılı olarak bir Söyleyiş Kılavuzu'na gereksinim duyulmaktadır.

Türkçenin Öğretilmesi

Türkçenin doğru ve incelikli söylenişi konusunda yapılacak çalışmalar, aynı zamanda Türkçenin yurt içinde ve yurt dışında öğretilmesi konusuyula da yakından ilgilidir. Ülke içinde örgün eğitim kurumlarında Türkçenin doğru yazımı ve ince söylenişi, çocukların Türkçeyi daha kolay ve zevkle öğrenmelerini sağlayacaktır. Türkçenin zengin ve işlek yapısının kavranmasında söyleyiş, yazılıştan daha önemli ve önceliklidir. Çocukların dil becerilerinin gelişmesi ise okullardaki genel başarılarını doğrudan etkile-

yecektir. Dolayısıyla okullarda Türkçe öğretiminin kolaylığı ve akademik başarılarına etkisi de -belli oranda- söyleyişteki inceliğe dayalıdır.

Öte yandan Türkçenin yabancılara öğretilmesinde, isteklendirme ve kolay öğrenmeyi sağlama açısından da Türkçenin kulağa hoş gelen ezgili ve ahenkli söylenişi etkili olmaktadır. Bu bağlamda sorunlu söyleyişlerin bir ölçüne bağlanması, öğreticilerin ve öğrencilerin işini kolaylaştıracaktır. Bunun sonucunda Türkçenin yaygınlaşma imkânları daha da artmış olacaktır. Yurt dışında Türkçe öğrencilerin bir kısmı, kitle iletişim araçlarını izleyerek bu amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu bakımdan özellikle dizilerin doğru ve incelikli bir söyleyişle hazırlanması son derece önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Dilin sosyolojik bir yapı olduğu, zamana ve mekâna göre değişkenlik göstereceği bir gerçektir. Değişimin önünde durmak da doğru değildir. Ne var ki bilimsel konuları, sadece değişimin önüne bırakmak ve yalnızca sonuçları izlemek ya da tespit etmek sorunları çözmez. Bu bağlamda, her şeyden önce söyleyiş konusunda kalıcı bir kaynak ve dayanak tespit edilmelidir. Bu amaca hizmet etmek üzere yapılan toplantı, tartışma ve çalıştaylar sonucunda ortaya bir ölçün konmalı; bu ölçüne dayalı olarak **Açıklamalı Söyleyiş Sözlüğü** adlı bir eser yayımlanmalıdır. Uzun zaman alacak yorucu çalışmanın bir kılavuz hâline getirilmesi, ülke çapında söyleyiş birliğine varmak bakımından yararlı olacaktır. Çağımızın gereği olarak sanal ortamda bir söyleyiş kaynağının bulunması yanında, çalışmaların yayına dönüştürülmesi de önem arz etmektedir. Nitekim *Yazım Kılavuzu* nasıl ki bir başvuru eseri olarak işlev görmekteyse Söyleyiş Kılavuzu da aynı işlevi üstlenebilir.

Sözcüklerin doğru yazımı konusunda, resmî olarak öncülük yapan Türk Dil Kurumunun Türkçenin söylenişi ile ilgili yayınlar ortaya koyarak toplumun ihtiyaçlarına cevap vermesi beklenir. Bu yolla topluma, kelimelerin doğru ve incelikli söylenişi ile ilgili uzmanlar düzeyinde sağlıklı ve ölçünlü bilgiler sunulmuş olacaktır. Kanaatimizce Türkçenin söylenişi ile ilgili çalışma ve yayınlar, diğer dil çalışmalarına nispetle daha güncel ve öncelikli olmalıdır. Hatta TDK'nin bu hususta öncülük etmesi, projeler yaptırması ve rol üstlenmesi gerekir. Aksi takdirde Türkçe, zamanın ruhuna ve değişimin keyfine terk edilmiş olarak kaderine bırakılmış olur. Bu konuda, kitle iletişim araçlarında birtakım programların yapılması da yararlı sonuçlar verebilir.

Sonuç olarak söyleyiş konusunda bizim açık görüşümüz şudur: Söyleyiş konusunda çalışmalar yapılırken edebî yazı dilimizin temeli olan İstanbul Türkçesinin yazılışı esas kabul edilmelidir. Söyleyişte edebî yazı dilini esas almak, kanaatimizce en uygulanabilir ve sürdürülebilir yöntemdir çünkü yazı dili, koruyucu ve büyük ölçüde ölçünlüdür. Dilin doğası gereği ortaya çıkan değişimler uzmanlarca izlenmeli, tespit edilmeli ve aynı değişim hem yazı diline hem de konuşma diline birlikte yansıtılmalıdır. Söyleyişteki değişimler izlenirken toplumdaki yaygın kullanımlar dikkate alınmalıdır. Türk Dil Kurumunun söyleyişle ilgili değişimleri izlemedeki rolü; yalnızca izleyici değil, aynı zamanda değişimi tespit eden ve ölçünleyen bir yükümlülükte olmalıdır. Aksi takdirde bırakınız ölçünlü bir söyleyiş, tümüyle keyfî söyleyişlere açık bir alan bırakılmış olunur. Bu durum ise Türkçenin gelişimine katkı sağlamadığı gibi, dilin zaman içinde bozulması ve yozlaşmasına zemin hazırlayabilir.